

DE HEERLIJKHEID, DE KERK EN DE MAASDIJK VAN ALEM. III

Na de dijkbreuk in dat rampjaar 1586 hebben die van Alem hun Maasdijk eigenhandig hersteld. Dat was trouwens niet de eerste keer en al evenmin de laatste dat zij voor die Maasdijk in actie zijn gekomen. Al in 1378 wordt gesproken over een NIEUWE dijk. In 1419 is er sprake van een overstroming bij Empel. Rond 1539 als het dorp weer eens bedreigd wordt, is men druk bezig met de constructie van een nieuw „hoofd” in de Maas en de aanleg van kribben, waardoor in later jaren voor de dijk in Alem een „voorland” ontstaat met wilgen bepoet, kortom nieuw aangewonnen land. In 1554 getuigt daarover een vrouw van 75 jaar dat de Maasdijk bij Alem in vroeger dagen een „schoordijk” was ofwel een „schooroeverdijk” zonder enig voorland. De Maas stroomde dus onmiddellijk aan de voet van het dorp. Ter beveiliging van die schoordijk dienen een „hoofd” dat in de Maas gebouwd was en enige kribben. Door aanslibbing ontstond in de loop der jaren nieuw land, nieuwe waarden. Deze kwamen toe aan de Heer Abt, als de Heer van Alem. Dat gaf weer ruzie onder meer in 1445 met Heer Jan van Rossum, omdat toen door weer eens een gewijzigde koers van de Maas een van die waarden aan de overkant van de rivier terecht gekomen was. Na een zo'n dreiging van overstroming door de Maas, waarbij ook de kerk en de pastorie schade hadden opgelopen, krijgt, bij het herstel, Maarten Pompen, die dan rentmeester is en schout van Alem, van de Abt van St.-Truyen volmacht om de inkomsten uit een kamp land te besteden voor het aanbrengen van een „horologie” in de kerk van Alem. Dat gebeurt in het jaar 1558.

Ook in het jaar 1643 is er een dijkbreuk te melden en opnieuw in 1672 ontstond zware dreiging voor de schoordijk. Toen reeds was vanwege een zeer diep wiel de dijk meer naar binnen gelegd, zodat de kerk vrijwel op de dijk was komen staan. Die dijk had aldaar ter hoogte van kerk en pastorie een lengte van 33 vadem (iedere vadem 7 voet) daarbij kwam voor de pastorie nog 3 vadem en een halve vadem voor de weg. Aan de „Neerkant” begon dan de „nieuwe” dijk. Als reden voor de toenemende bedreiging door de Maas wordt genoemd de aanleg van het kanaal van Sint-Andries, waardoor de Waalstroom in de Maas kwam, en eveneens de aanleg van kribben bij Rossum.

In 1682 moet er met man en macht, dag en nacht, met kar en paard gewerkt worden aan de dijk om dijkbreuk te voorkomen. Tenslotte wordt op 13 februari 1737 voor schepenen van 's-Hertogenbosch schriftelijk een overeenkomst vastgelegd, die gesloten is tussen Jacob Gijssele uit Den Bosch, als gemachtigde van de abt van St.-Truyen, als heer van Alem, welke machtiging door de abt verleend was op het kasteel van Cauwenhoven op 19 oktober 1736, en als andere partij Wouter Konings president en Jan Joosten schepenen van de heerlijkheid Alem, als gemachtigden van de schepenen en regenten van Alem, welke machtiging ter secretarie van Alem gepasseerd was op 28 november 1736 en ondertekend door de secretaris Varssevelt, krachtens een resolutie van de staten der Verenigde Nederlanden van 19 nov. 1736. Die overeenkomst had als inhoud het leggen van kribben in de Maas bij Alem ter ontzetting van de schoordijk.

Voor het sluiten van die overeenkomst was van de situatie in de Maas bij Alem een „kaart figuratief” gemaakt door de heer Draak, directeur, op last van de staten en op advies van de kribmeesters op de Maas en Waalstromen, de heren G. Crielart en S.D. Corbie, van 14 augustus 1736. En het zou dus wel eens kunnen zijn dat deze „kaart figuratief” nog in het rijksarchief aanwezig is, misschien in het algemeen rijksarchief te Den Haag bij de kaarten van weg- en waterwegen, b.v. in de Catalogus Hingman. Ook in het rijksarchief te Den Bosch in de archieven van de Raad en Rentmeester-generaal der Domeinen bevinden zich stukken over deze kwestie: nl. onder nr. 427 „Schouwverbalen van de krib te Alem tussen 1708 en 1710”.

In de genoemde overeenkomst wordt dan ook vastgelegd dat de Abt ten spoedigste en op eigen kosten een krib zal laten leggen „beginnend 3 à 4 voet beneden het begin of boveinde van het tegenwoordig pakwerk voor de Alemse dijk”. Die krib moet 36 voet lang zijn en voorzien van een „talie” en een voorhoofd, op de kruin ter breedte van 22 voet. Alle bijzonderheden staan in die acte die voor schepenen van ’s-Hertogenbosch gepasseerd wordt, nauwkeurig genoteerd. (R.A. ’s-Bosch R. 1722, op datum 13 feb. 1737).

Als men na een jaar of twee heeft kunnen zien wat het resultaat is van die krib, zal de Heer van Alem een tweede krib laten leggen, zodat de schoordijk geheel zal worden ontzet, met de opzet dat de schoordijk na uitvoering van al deze werken niet langer een schoordijk zal zijn. Ter compensatie van de kosten wordt aan de Heer Abt „de gemeyne Rijswaard” afgestaan met alle verdere aanwas vandien door de aanleg van de kribben.

Zoals gezegd was er te Alem ook een veer over de Maas. Reeds in juni 1374 gaf Jan Gijsbrechts als rentmeester van de hertogen Wenceslaus en Johanna aan de Heer van Alem de vergunning om een „veerstadt” te maken en een veerdienst te onderhouden over de Maas tussen Alem en Rossum. In juli 1374 wordt die maatregel door hertogin Johanna bekrachtigd. Ook wordt dan opgetekend dat de Heer van Alem de visserij mag behouden en ook alle aangewassen waarden langs de rivier. Voor dat alles moet de Heer dan wel aan de hertogin en haar opvolgers een erfcijns betalen van 20 „oude grooten” per jaar. Dat veer evenals de visserij en de tol werden jaarlijks verpacht. Het kan wel niets anders of er zullen af en toe moeilijkheden zijn gerezen, vooral wanneer er lieden waren die op eigen gelegenheid mensen overzetten en zodoende de veerman het brood uit de mond stalen.

Bij één zo’n gelegenheid, dat is op 28 maart 1689, wordt, namens de Heer van Alem in de Raadkamer ten overstaan van schepenen van Alem vastgelegd dat iedereen die op eigen gelegenheid iemand overzet voor iedere keer dat dat gebeurt een boete krijgt opgelegd van twee pond vlaams geld. Daarvan krijgen de armen van Alem $\frac{1}{3}$ deel, de schout $\frac{1}{3}$ en de veerman het derde $\frac{1}{3}$ deel. Bovendien zal de schuit waarmee de overtreding is begaan op het land worden getrokken en 6 weken lang worden opgelegd ten koste van de schuldige. Wel mogen de inwoners van Alem met hun eigen schuiten voor zichzelf en hun gezin de Maas overvaren. De aannemer of pachter van het veer is in dat jaar Henrick Gymbers.

Ten aanzien van de veerdienst wordt bepaald dat de veerman moet zorgen dat

er altijd iemand aanwezig is om passagiers over te zetten. Het veergeld wordt vastgesteld op twee duiten voor de heen- en twee duiten voor de terugreis als het inwoners van Alem betreft. Een „buitenman” echter (dus geen inwoner) die wil overvaren moet vier duiten voor de heen- en vier duiten voor de terugtocht betalen. Die prijzen gelden zolang het Maaswater niet over de waarden loopt en „binnen schoors” is. Bij hoog water wordt ook de prijs van de overtocht hoger, namelijk een stuiver per persoon van dijk tot dijk. Als de naburige windmolens de zeilen hebben gestreken vanwege de heersende stormwind wordt het bedrag het dubbele, namelijk twee stuivers, ongeacht of het een inwoner dan wel een uitlander betreft. Bij gevaarlijk weer en voor nachtelijke overtochten moet diegene die dan per se naar de overkant wil met de veerman tot een accoord zien te komen. Deze beschikking moet dan op de eerstkomende zondag voor alle man met de klokslag worden bekend gemaakt.

De veerman blijkt ook pachter te zijn van de tol in Alem. Deze tol wordt geheven van alle voorbijgaande schepen en van de „tolgoederen”. Die tol wordt vanouds ingevorderd door de aannemer en de schout van Alem moet hem daarbij behulpzaam zijn. De pacht loopt van jaar tot jaar van de vooravond van Sint-Jacob, dat is 24 juli, tot en met de dag na Sint-Jacob, dat is 26 juli, van het volgend jaar.

Nadat de abten van St.-Truyen de proosdij en de goederen van de proosdij aan zich hadden getrokken, en waarschijnlijk ook omdat de aangestelde proosten elders woonden en het eigenlijke „pastoorswerk” door anderen lieten opknappen, zijn er ook herhaaldelijk geschillen geweest over die pastoors. Door tussenkomst van de bisschop van Den Bosch wordt in maart 1571 een nieuwe regeling tot stand gebracht tussen de pastoor van Alem en de Abt van St.-Truyen over het inkomen van de pastorie. Daarbij wordt bepaald dat de grote kamer van het stenen huis (van de proosdij) voor de pastoor is. Maar wel moet daar voor de prelaat van St.-Truyen „een koets” (dat wil zeggen een bedstee) gereserveerd worden. Er moet van buitenaf een nieuwe ingang gemaakt worden en de ramen aan de kant van het „andere” (of overige) huis moeten worden dichtgemetseld. Als bijdrage in de kosten moet de pastoor jaarlijks 10 gulden betalen, maar hij mag ook ergens anders gaan wonen. Door de gebeurtenissen ten tijde van de 80-jarige oorlog schijnt die regeling van korte duur geweest te zijn.

Toen de inwoners van Alem eindelijk in 1605 na jarenlang zwoegen hun dorp weer in bewoonbare staat hadden gebracht, zodat er weer geleefd en gewerkt kon worden, wilden ze ook weer een pastoor in hun midden zien. In een ontroerende brief van 16 juli 1605 richten de dorpelingen zich dan tot hun Heer de Abt van St.-Truyen. Zij beklagen zich omdat zij al meer dan 20 jaar geen pastoor of leraar gehad hebben. Zij noemen zich schamele, onnozele en miserebele lieden en zeggen dat er in hun dorp nu jongelieden wonen van ruim 20 jaar en ouder die nog nooit van God of gebod gehoord hebben en niet zouden weten hoe zij zich als katholiek moeten gedragen. In het volgend jaar dat is op 8 januari 1606 wordt hun verzoek ondersteund en toegelicht door het getuigenis van een dame van stand Juffrouw Catharina Hacken, genaamd Beesd, 75 jaar oud, de dochter van een vroegere rentmeester. Zij verklaart voor schepe-

nen van Zuilichem dat de pastoors of proosten van Alem altijd werden aangesteld door de abt van St.-Truyen en dat de proost door de abdij werd onderhouden. Zij heeft zelf gekend als pastoors Mr. Handrick Victor die te 's-Bosch woonde en die een kapelaan had aangesteld in zijn plaats, die Heer Goossen van Gestel heette. Na diens dood was er een ander gekomen een zekere Heer Anselmus, en toen die ziek was kwamen er te Alem een predikheer Broeder Iwech en die was gelogeerd en in de kost in het stenen huis van de proosdij bij de rentmeester en de schoolmeester van toentertijd in Alem, die heette Ott Jacobs.

Later werd als pastoor benoemd Heer Aert van Alphen en na hem Heer Corsten, heer Jan van Os en Heer Peter, die allen werden aangesteld vanwege de abt en de proost en ook door de abt werden onderhouden. Die proost had anders de dienst van God in Alem zelf moeten doen. Van haar ouders had Catharina vaak gehoord dat de pastoors niet zo'n best inkomen hadden. Een Claas Pompen, broer van Maarten Pompen die toen schout was, wilde pastoor worden en had haar vader gevraagd wat voor goederen de pastorie bezat, maar haar vader had hem naar de abt van St.-Truyen verwezen. Het werd de hoogste tijd, aldus Catharina, dat er weer een pastoor kwam in Alem.

Kennelijk heeft de abt toen toch niet op dat verzoek om een pastoor willen ingaan, omdat hij in de mening verkeerde dat men in Alem de goederen van de kerk en de pastorie aan zich had getrokken. Want op 2 maart 1608 volgt een tweede brief van het dorp aan de abt minder nederig gesteld dan de eerste, waarin zij verklaren dat zij zonder enige hulp van de abt zelf de dijk hebben gerepareerd, ook het aandeel dat kerk en pastorie hadden in het herstel hebben zij voor hun rekening genomen. Wel hebben zij in hun armoede daarvoor de goederen van de kerk moeten belasten, maar die sommen zijn weer afbetaald, en in de tussentijd hebben zij alle lasten van de kerk uit hun eigen zak betaald. Ook de lasten van onderhoud van sluizen en dammen en het aandeel van de abt in de koningsbede en in de kosten van de brandschat (een extra belasting die door de beide oorlogvoerende partijen Holland en Spanje werd gegeven) hadden zij zelf betaald. De beleende kerkelijke goederen hebben zij daarvan vrijgehouden. Alsof het hun eigen goed was, zo hebben zij de goederen van de kerk beheerd, ja, eigenlijk nog veel beter, want al die tijd hebben zij hun eigen goed moeten belasten met hypotheeken om aan geld te kunnen komen voor het herstel van hun dorp. Bovendien had de abt zijn geïnuundeerde landerijen toch niet kunnen verhuren en zelfs heeft de abdij al die tijd ook nog de tienden genoten, die zij betaald hebben, terwijl zij niet eens een pastoor hadden. Aan het eind van hun brief spreken zij de hoop uit dat de abt hierover eens „ met zijn eigen geweten zal te rade gaan”.

Kort daarop, op 16 juli 1608, volgt dan de aanzet voor de nieuwbouw van de kerk van Alem. Op die datum worden de condities daarvoor overeengekomen met de metselaars Matthijs Gerrits en Andries Bartelmeus. Zij zullen een nieuwe kerk bouwen op de fundamenten van het oude koor, 48 voet lang, 28 voet breed en twee stenen dik.

De pastoors van Alem sedert 1609 worden genoemd in het boek van L. Schutjes: Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch, deel III pag. 87. Een van

hen Abraham Joseph Spierinx zou ik hier nog afzonderlijk willen noemen. Om de chauvinistische reden dat hij net als ik van eenzelfde vóórvader afstamt, namelijk van Rutger Corstiaen Spierinx rond 1650 schepen en president van Sint Michiels Gestel. Abraham Joseph Spierinx werd op 27 februari 1724 benoemd als pastoor van Alem. Hij was geboren te Gemert en gedoopt aldaar op 6 juni 1693 als de zoon van Jan Hendrick Spierinx en Willemke Verhofstadt. Gijsbert Spierinx de bet-overgrootvader van mijn bet-overgrootvader was zijn peetoom. Na een pastoorschap van ruim 25 jaar is Abraham Joseph Spierinx op 26 juli 1761 te Alem overleden. Vóór zijn overlijden beleefde hij nog de herbouw van de schuurkerk in Alem. De kerk zelf was toen in het bezit van de Protestanten.

Alle wederwaardigheden van de inwoners en het dorp van Alem in enige artikelen neerpennen, zou niet doenlijk zijn. Het hier verhaalde zou echter uit de genoemde archieven, vooral dat van Sint-Truyen, gemakkelijk aan te vullen zijn. Wel zij hier nog vermeld dat de abt van St.-Truyen tot het jaar 1978 toe Heer van Alen bleef. In dat jaar ruimde de Franse Revolutie in België alle kloosters op. De „geestelijke” goederen kwamen toen aan het Franse volk. Men vond toen blijkbaar dat kerken en kloosters de nieuwe ideeën van „vrijheid, gelijkheid en broederschap” maar in de weg stonden. Dat de vrijheid van godsdienst ook een vrijheid was had men toen misschien niet zo best begrepen. Intussen bleef Hendrick van Someren als rentmeester de goederen van de abdij en Alem beheren, ook toen het Franse volk deze goederen „cadeau” deed aan de Bataafse republiek. De stukken die Hendrick van Someren als rentmeester onder zich had, liggen nog bewaard in het archief van de Commissie van Breda, (banden Sint-Truyen) in het R.A. 's-Bosch. Sedertdien is Alem zelfs tot een andere provincie gaan behoren. Wat ons er niet van zal weerhouden dit artikel te besluiten met de wens dat het die van Alem in alle opzichten goed moge gaan en moge blijven gaan.

(auteursrechten voorbehouden)

MECHELIEN SPIERINGS

Voor de samenstelling van dit artikel werd gebruik gemaakt van: archiefstukken in het R.A. te Hasselt, Archief St.-Truyen, nr. 6726; R.A. 's-Bosch: het archief van de Commissie van Breda en het Bossche schepenprotocol aldaar als aangegeven in de tekst. Boekwerken: o.m. L. Schutjes: Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch; Ch. Piot: Cartulaire de l'abbé de St Trond; P.J. Blok: Geschiedenis van het Nederlandsche Volk; Jan Dhondt: Das frühe Mittelalter (Fischer Weltgeschichte band 10); W.J. Formsa: De archieven van de Rentmr. Generaal der Domeinen, 1949.